

A geográfus Tóth József (1940–2013)

József Tóth, the geographer (1940–2013)

BÖGRE ZSUZSANNA, KOVÁCS TERÉZ

BÖGRE Zsuzsanna: egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar; bogre.zsuzsanna@btk.ppke.hu

KOVÁCS Teréz: egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar; kovacs.terez@pte.hu

Zsuzsanna BÖGRE: associate professor, Pázmány Péter Catholic University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Piliscsaba; bogre.zsuzsanna@btk.ppke.hu

Teréz KOVÁCS: professor, University of Pécs, Faculty of Humanities; kovacs.terez@pte.hu

„Én született geográfus vagyok, tényleg, kezdetől fogva, mindig a térkép érdekelt.”

Az interjú 2012. szeptember 8-án készült Tóth József pécsi lakásán. Az élettörténeti és szakmai interjú módszerével dolgoztunk, a legépelte szöveg 62 oldalt tesz ki. A beszélgetés során kiderült, hogy Tóth Józsefnek nagyon küzdelmes gyerek- és ifjúkora volt, amelyben derekasan helytállt, de az akkor elszenvedett traumák hatással voltak későbbi szakmai életére. Az interjú szakmai része felöleli Tóth József egész munkásságát: a szegedi egyetemen eltöltött éveket, a békéscsabai csoport megalapítását és vezetését, az MTA RKK főigazgató-helyettesi, majd későbbi pécsi oktatói és rektori éveit, végül a Földtudományi Doktori Iskola vezetői pozíciójában eltöltött korszakot.

Megkíséreltük, hogy a *Tér és Társadalom* számára ebből az interjúból egy rövid, kizárólag szakmai vonatkozású részletet állítsunk össze. Munkánk során dilemmát jelentett annak eldöntése, hogy mit és hogyan sűrítsünk bele a rövidített részletbe. Végül úgy döntöttünk, hogy a folyóirat profiljához leginkább illeszkedő részekből, így természetesen az induló szegedi és békéscsabai, majd a főigazgató-helyettesi évekből közlünk egy összeállítást.

Az interjú előtt és után is közöltük Tóth Józseffel, hogy a vele készült interjú – több más interjú mellett – egyszer majd könyv formájában meg fog jeleni, de azt megelőzően a szakmai rész rövidített változatát a *Tér és Társadalom*ban is publikáljuk. Ebbe a közlésbe Tóth József beleegyezett és szemmel láthatólag jó néven vette azt. Megegyezésünk után a terv az volt, hogy a szöveg legépelése után az interjút visszaadjuk korrektúrára a kérdezettnek. Tóth József 2013 febru-

árjában bekövetkezett halála munkánknak ezt a fázisát sajnos megakadályozta. Ennek értelmében a szakmai részek kiemeléséért az interjúkészítők vállalnak felelősséget.

Volt-e az egyetem alatt valaki, akiről azt gondolod, hogy mestered volt? [1959–1964-et írunk akkor.]

Igen. Krajkó Gyula,¹ most halt meg 81 éves korában, én búcsúztattam. Ugyanolyan pályát futott be, mint én. A családja, a Krajkó család és a Komócsin család² – utóbbit nyilván ismeritek a történelemből – volt Szegeden a baloldal két vezéralakja. Amiből következően a Komócsin csemeték, így a Gyuszi is, az András és a kishúguk privilegizált helyzetben voltak végig. Na most a Gyuszi volt, aki a legtöbbre vitte a tudományban. Mikor megismertem – még hallgatóként – időnként suk-sükölt és fogalma sem volt a művészetekről. De olvasott, tanult, tehát ugyanazt láttam benne, amit én is megcsináltam, amit én próbáltam csinálni. Ő volt a mesterem. Ő egyszer hallotta egy előadásomat, egy diák-előadást. New Yorkról beszéltem – emlékszem, úgy, hogy soha életemben nem jártam akkor még New Yorkban –, irodalom alapján. Gyuszi ezt végighallgatta, és utána megkérdezte, hogy jönnék-e a tanszékére [, a József Attila Tudományegyetem Földrajz Tanszékére].

Mit oktattál az egyetemen?

Az egyetemen 11 tantárgyat oktattam földrajzból. Na most erre föl kellett készülnöm. Két gyerek mellett, otthoni teendők, pluszkeresetek hajszolása mellett. Ahhoz, hogy jól tudjak tanítani – ismered most már, hogy az erőlködésnormám elég magas –, nekem rengeteget kellett olvasni. És csináltam is. Mondom, ez a része igazából nem jelentett fáradságot, fantasztikus munkabírásom volt abban az időben. De olyan elképzelés, hogy én ez leszek, meg az leszek, nem volt bennem. Jó tanár akartam lenni az egyetemen, és azért ott ezt visszaigazolták, mert előléptetéseknél, kinevezéseknél tükröződött. És lényegében az én vállamra került az egyetemi adminisztráció tanszékét érintő része – egy éven belül.

Hogyan kerültél Békéscsabára?

Békéscsabára? Érdekes játék az is. Ugye a Magyar Tudományos Akadémia egy feudális szervezet, és mindig a fennálló hatalomhoz igyekszik simulni. Párthatározat volt rá, hogy a tudományt szét kell szórni, Budapest vízfejűségét csökkenteni kell, miután az ipart is, mindent decentralizálni kell. Erre az Akadémia – hogy le ne maradjon – így hozta létre az egyik kutatóintézetnek, a Földrajz[tudomány]inak az alföldi csoportját. Aki észrevette a ziccet, az Enyedi György³ volt. És aki fogadóképz volt rá, mint a város kulturális ügyekért felelős párttitkára, az Becsei Jóska geográfus. Na és akkor azt mondták, hogy jó lenne, ha én elvállalnám a vezetését. Először nemet mondtam. Egészen addig, amíg Krajkó nem közölte, hogy ő nem tud az idén semmilyen állást találni Ibinek[, a feleségemnek] Szegeden. Másnak tudtak. Én úgy vettem észre, hogy bebeszéltek a Gyuszi fejébe, hogy túl gyorsan akarok karriert csinálni.

Hányban volt ez?

[19]73-ban. Tehát visszatérek Enyedi és Becsei találkozására. Mind a kettőnek érdeke volt az intézet létrehozása. Amikor nemet mondtam, megtalálták Tatai Zoltánt,⁴ aki eléggé szürke embere a magyar geográfiának. És igazából ez döntötte el, meg az, hogy a Krajkó nem segített az Ibi állásában, hogy akkor mégis elvállaltam. Inkább, minthogy a Tatai taccsra tegye az egészét.

Te hogyan látod, a Becseinek mi volt az érdeke?

Hogy legyen valami. Békés megyében, Szarvason volt felsőoktatási intézmény, egy óvónőképző, ott volt két kutatóintézet – az öntözési és víztermesztési kutatóintézet –, és még egy, valamilyen agrárjellegű képzés. Békéscsabán semmi.

Enyedinek mi volt az érdeke, te hogyan látod?

Az, hogy legyen. Hiszen a párthatározat egyértelművé tette, hogy az Akadémianak lépnie kell. Fölvállalta a lépést, az Akadémia fősorakozott mögé, mert az Akadémianak érdeke volt, hogy létrejöjjön egy remek találkozó. Na most kiadták a koncepciót – amelyet már én csináltam – véleményezésre két akadémiai bizottságnak: Debrecennek és Szegednek. Mind a kettő azt mondta, hogy nagyon jó ötlet, de Szegeden kell megcsinálni, meg hogy Debrecenben kell megcsinálni. No itt jött, emlékszem, a Köpeczi Béla,⁵ aki akkor a társadalomtudományokért felelős főtítkárhelyettes volt, és miután megkapta a válaszomat, hogy mi itt megcsináljuk, és be fogjuk ékelni Debrecen és Szeged közé a harmadik központot az Alföldön, lejött megnézni bennünket. Támogatott bennünket, és kaptunk céltámogatásokat, hogy kiépítsük a csapatot. Hogy hogyan? Kaptam vagy 7 szobából álló helyet és 5 státust, 5 asszonystátus-ígéretet és 5 lakás-hozzájárulási ígéretet. Én voltam a császár akkor. Ilyen staffranggal fölruházva nem volt szerintem senki – vagy túl nagy volt hozzám képest, hogy nem láttam. Én akkor elmentem Egerbe, a diákköri konferenciára, és ott megtaláltam Dövényi Zolit. Tartott egy előadást, de nagyon jót. Azóta se változott a talentuma, le a kalappal, mit tud ez az ember. Akkor Rakonczai Jancsit, Tánczos Szabó Lacit vittem Szegedről, Moszkvából jelentkezett Baukó Tamás, kellett egy kartográfus.

Honnan jött, hogy mit csináljatok, milyen koncepció legyen, hogy mi a fontos? Honnan tudtat, hogy egy ilyen cégnek mi legyen a filozófiája?

Te nézd, abból, hogy Alföldi Kutatócsoport, adódik, hogy az „Alföld” a fontos. Ezt nem volt olyan egyszerű elfogadtatni Debrecennel és Szegeddel. Mind a kettőnek működött a történelme során Alföld-kutató intézete. És azt akarták, hogy nekem az a kettő közötti vékony sáv legyen a feladatom. Mondtam, hogy nem, hanem az egész Alföld. És ott azzal nyertem, hogy a Becsei Jóska pénzt biztosított az Alföldi Tanulmányok című évkönyvre, amely elég jól fizetett annak idején a cikkekért. Én pedig sorban fölkeríttem a debreceni és a szegedi kollégákat. Magyarán fórummá lettünk, konferenciákat csináltunk, és sikerült elfogadtatni azt – lettek ott is szövetségeseim –, hogy nem egymás ellen van a nem is

kettő, hanem három centrum, hanem közösen kellene az Alföldnek – amelynek rengeteg gondja, baja van – segíteni. És ez később evidenssé vált. Akkor voltak megyei megbízások. Létrehoztuk a Békés Megyei Tudományos Koordinációs Szakbizottságot. Ugye az Akadémiának vannak regionális szervei: szegedi, debreceni, pécsi stb. Amikor elkezdtük a szervezkedést, akkor Szőkefalvy Nagy Béla⁶ volt – akadémikus, matematikus – a szegedi elnöke. És mintha megcsípte volna a darázs: azt hitte, hogy én azt akarom, hogy betagozódjunk a szegedibe. Mondtam a mesternek, hogy jó lenne, ha Tápénál tovább látna a Szegedi Akadémiai Bizottság. Amivel úgy megsértettem, hogy mérgeben támogatott. Tudod, érdekes volt számára – egy nagy ember volt, nem pitiáner –, hogy mit ugrál most itt ez a kölyök. Érdekes, és megcsináltuk. Megszerveztem a Szegedi Akadémiai Bizottság Terület- és Településfejlesztési Szakbizottságát. Ott is olyan partnereim voltak, mint Romány Pál, aki első titkár és előtte miniszter volt, meg a központban dolgozott, meg nagy ember. Ez a nagy ember tagként beállt az általam elnökölt bizottságba.

1973-ban vagyunk, megalakul az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet (FKI) Alföldi Kutatócsoportja, majd eljön az 1980-as évek eleje és elkezdődik szerveződni a Regionális Kutatások Központja, az RKK. Kérlek, erről mesélj!

Várjál! Békéscsabát nem szabad otthagyni, hiszen némileg meg fog téged lepni majd a végén, hogy legnagyobb tettemnek a békéscsabai csoport megszervezését tartom. És csak azután jönnek ilyen apróságok, mint rektorság, meg hasonlók. A tudomány és politika kapcsolatával ott tudtam először megcsinálni, hogy a tudomány tanácsot ad: nem ő oldja meg a politika feladatát, csak alternatívát ad.

Hogy emlékszel vissza, hogyan alakult meg az RKK?

Volt egy jogász ember, aki a Dunántúli Tudományos Intézet igazgatója volt, a Bihari Ottó.⁷ Fantasztikus eszű, politikailag igen jól pozicionált ember volt, fantasztikus tekintéllyel és ceszaramániás hajlamokkal, de volt hozzá esze. Na most, amikor ő átvette az intézetet elődjétől, Kolta János⁸ bácsitól, belátta, hogy történelem és földrajz profillal nem lehet fenntartani a Dunántúli Intézetet. Szélesíteni kell, és ő találta ki a terület- és településfejlesztési profilt. Főleg a területfejlesztést. És elkezdte. Akkor volt felújítás előtt az épület, mire visszaköltöztek, kész volt az előremutató és remek profil, jól elhelyezte az akadémiai agyakban. És ugye utolérte a végzet, meghalt. Keresték, hogy ki tudná ezt a profilt fölállalni. Enyedi föl vállalta, az első keresett ember, de volt egy olyan feltétele, hogy ennek országos intézménynek kell lennie, amelynek egy része lehet a Dunántúl, de létre kell hozni hozzá más egységeket is. Tehát a networköt ő találta ki. Én 1983-ban találkoztam az ügyvel, akkor az Enyedi fejében már készen volt. Nem társszerzemény, hanem egyértelműen az övé. Külföldön volt, s volt, hogy egy évig nem jött haza. Akkor voltam én megbízott főigazgató egy esztendőn keresztül. Úgyhogy minden rajtam csattant, csúnya dolgok is, de nagyon sok jó dolog is. Rengeteget tanultam a Gyurkától, főleg a koncepciót. Ennek a koncepciónak – Gyurka nem ismerné el – kezdetben más volt a lényegi tartama, mint most. Elmondtuk, ha jött egy külföldi

vagy belföldi politikai látogató, vagy valaki a régi RKK-ba, hogy a koncepciónak három fő sajátossága van. Az, hogy multidiszciplináris, az, hogy nem Budapesten van a központja és az, hogy multilokális – valami hülyeséget arra is kitaláltunk, hogy nem sporadikus, de sok központú. S mindezeket elmondtuk, valóban ilyen is volt az elején. A multidiszciplinaritás folyamatosan és fokozatosan meghalt, bejött helyette ez az agyrém, a regional sciences. Ilyen tudomány volt Amerikában, ott már nincs, meghalt. Enyedinek azért kellett, mert nem tudta a multidiszciplinaritást eladni az akadémiai körökben. Nem akart a földrajznál maradni, a X. osztályban, átment a közgazdákhoz. Amíg ő erős volt, a közgazdák elfogadták.

Mikor gyengült meg Enyedi? Hogy érted ez?

Amikor alelnök volt az IGU-ban,⁹ akkor volt a topon, tehát második ember volt mind nemzetközileg, mind Magyarországon belül. Jó volt, és onnantól a geográfia szupremáciája nem tetszett neki. Elismerem. Hogy ez a szupremácia létezett, amíg én ott voltam, az is tény, hiszen nemcsak én, hanem Erdősi, Fodor stb. [is geográfusok voltak az RKK-ban]. Nem tetszett, s szétrombolták. Megbocsáthatatlan! És nem tudtak mást adni helyette. Kár, és ennek az lett a következménye, hogy a tértudományok pozíciója megrendült. És nem biztos, hogy ez a pozíció valaha is nagyon erős volt. De hogy mélypont felé közeleg, az biztos. És nincs olyan regional sciences, amelyik kihúzza [ebből a helyzetből], mert annak már világszerte leáldozott. Csak a geográfia lehetne a szintézist adó rész. Nyilván elfogult is vagyok, de elég sokszor átgondoltam már ezt, és sok nemzetközi konzultáció van a véleményem mögött. Egy tértudományi rendszer lehetne. A járható út, hogy képezik most a geográfusokat; ilyen diplomát adunk most, hogy geográfus. És ezek az emberek lógnak a levegőben, olyanok, mint a pártállami rendszerben a földrajzosok: belőlük lett a párttitkár, belőlük lett a szakszervezeti titkár, mert mindenre jók voltak, de semmire sem voltak igazán jók. Sokoldalú, széles műveltséggel, szakmai rátermettséggel ruháztuk föl őket, de hiányzott az, ami most is hiányzik, de megteremthető lenne: az, hogy minden településnek legyen fejlesztési terve. A kicsiknek egyszerűsített fejlesztési terve, megvannak a kritériumok, hogy mi kell, hogy benne legyen. És utána az erre épülő rendezési terv. Na most a fejlesztési terv geográfus nélkül – aki térben is lát, időben is lát – elképzelhetetlen. Ez olyan előírás lehetne, mint az, hogy minden építész mérnöknek alá kell írnia egy tervet, és onnantól valid a terv. Amíg egy geográfus aláírása nélkül valid lehet egy terv, addig a mi szakmánk semmit sem ér. Ettől lenne a legstabilabb. És tudjátok, olyan fejlett országokban, mint Románia, ez megvalósult.

De mi ennek az oka?

Hibás benne mondjuk Enyedi, amiért ezt a regional sciences örületet behozta és megosztotta. Hibás benne mondjuk a Tóth, aki pedig úgy vélte, majd ha átveszi a hatalmat – amire megállapodás volt köztünk –, akkor majd újra egyesít, és az egészet visszahelyezi – egy magasabb pozícióba víve ugyan, de az irányát tekintve visszahelyezi – a helyes útra. Hibás ezen kívül egy csomó rektor,

köztük a Tóth megint, mert a geográfusok sokoldalú műveltségére szükség volt a rendszerváltás után a rektori székekben. Ha végignézték, egyetlen rektorhelyettes volt csak, a Szabó Jóska Debrecenben, az összes többi nagy egyetem élén geográfus rektor volt vagy kartográfus. Ekkor nekem volt olyan kezdeményezésem – ez mentés is lehetne, de nem az, mert nem voltam elég agresszív –, hogy „gyerekek most kéne lépni az általános és középiskolai óraszámügyben, meg hogy mit tanítsunk abban az ügyben és ebben az ügyben” – amit az előbb részleteztem. Nem sikerült.

A munkaerőpiac nem tud mit kezdeni a geográfusokkal. De nemcsak a geográfusokról van szó. A sokféle -lógus – van belőlünk pár – úgy-ahogy megél abból, ami, de közben képezünk egy csomó embert, aki elég kis eséllyel kap kenyeret. És ez felelőtlenség.

Ha nekem az a szerepem megmaradt volna, akkor meg lehetett volna erősíteni a szakmát. Vagyis ha megmaradok az RKK-ban főigazgatónak – mint ahogyan azt Enyedi nekem megígérte –, akkor nyílegyenes útnak látszott az akadémikusság, a főigazgatóság, hogy egyesíteni kell az FKI-t és az RKK-t, és az egész rendszert még további elemekkel bővíteni. Az ország minden részén be kellett volna vonni tanárokat, geográfusokat, helyi alkukat kötni tudományos témákra a helyi notabilitásokkal. Mindennek külön-külön a tapasztalati háttérét én már a magam számára megteremtettem. És hitem szerint ment volna. Tehát úgy gondolom, ez nemesebb feladat lett volna számomra, mert a szakma érdekében is született geográfus vagyok, tehát a geográfiát győzelemre tudtam volna vinni. Ehelyett átmentem az egyetemre, s ott rektor lettem.

Jegyzetek

- 1 Krajkó Gyula (Tápé, 1929 – Szeged, 2011): geográfus, az MTA doktora, a szegedi József Attila Tudományegyetem rektora.
- 2 Komócsin Zoltán (Felsőgalla, 1923 – Budapest, 1974): kommunista politikus, újságíró. Az MSZMP ún. „moszkvai” balos dogmatikus szárnyához tartozott, hevesen vitázó alkat volt, „balról” támadta Kádár János politikáját.
- 3 Enyedi György (Budapest, 1930 – Budapest, 2012): Széchenyi-díjas geográfus, közgazdász, az MTA rendes tagja (1999–2002 között alelnöke), a magyar regionális tudomány megalapítója, az MTA RKK első főigazgatója.
- 4 Tatai Zoltán (1928–2010): geográfus, egyetemi docens.
- 5 Köpeczi Béla (Nagyenyed, 1929 – Budapest, 2010): művelődés- és irodalomtörténész, művelődéspolitikus, az MTA rendes tagja, 1970–1971-ben főtítkárhelyettese, 1972–1975 között főtítkára.
- 6 Szőkefalvy Nagy Béla (Kolozsvár, 1913 – Szeged, 1998): Kossuth-díjas matematikus, az MTA rendes tagja (1956), a matematikai analízis világhírű művelője.
- 7 Bihari Ottó (Temesvár, 1921 – Pécs, 1983): egyetemi tanár, az MTA levelező tagja (1973), a Dunántúli Tudományos Intézet (DTI) igazgatója.
- 8 Kolta János (Boldogasszonyfa, 1907 – Pécs, 1983): földrajztudós, a földrajztudományok kandidátusa, az MTA Dunántúli Tudományos Intézetének munkatársa. [Tóth József állításával szemben Kolta János nem volt a DTI igazgatója, Bihari Ottó Babics Andrászt követte a poszton – a szerk.]
- 9 IGU (International Geographical Union): Nemzetközi Földrajzi Unió.